

ПРО ЗАГАДКИ І ПРО КНИЖКОВЕ ВОРОЖІННЯ

Книга — споконвічний супутник письменної людини; вона здатна розрадити, а часом і допомогти нам з пошуками і прийняттям рішень. «Антропоморфні» книги завжди викликають у нас пієтет, а особливо — книги з назвами, подібними до найменувань професій: *підручник, посібник, довідник, порадиш, молитовник, пісенник*; це книги, іменовані за своїм покликанням, — служити людині, допомагати їй, тримати назбиране роками знання, конденсувати вартісну інформацію і тим здійснювати одне із розмаїтих людських завдань. Швидше і з меншими зусиллями інформацію обробляє та зберігає комп'ютер — сучасний помічник людини, без якого ми тепер не мислимо ні великих здобутків, ні поступу, ні бодай збереження набутого. І книга, і штучний інтелект вбачаються нам людиноподібними (цей другий висновок можемо зробити з огляду на працю «Вступ до філософії штучного інтелекту» нашого землянина Андрія Синиці¹). Щось людське нам ввижається і в книзі, і в штучному інтелекті — це тому, що й одне, й інше відображає діяльність людської психіки. А проте нам не вдається відчувати людської душі в безвідмовній комп'ютерній програмі (дарма що аїтівці творили її з душею), зате кожна книга, яку написала людина, — це правдивий голос безсмертної людської душі.

Наша доба дивовижна, як жодна інша: в ній співіснують і первісні ворожбити, і надсучасні довідники, як-от програмне забезпечення на кшталт чату GPT. Наука хоч і простує собі

¹ Синиця А. Вступ до філософії штучного інтелекту: підручник. Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2023. 290 с.

впевнено та поважно, але вбрана в такий довгий і пишний стрій, що в його полах знайдуть собі тепле вигідне місце дилетанти, невігласи чи й авантюристи. Так є, бо ж усі вони здатні задовольнити найнагальніший у наш час запит людської душі: дають полегшу від неспокою. Неспокій людина має через невизначеність, а невизначеність потребує рішень. Ворожіння, карти, оракул (ворожильна книга), кидання жереба (а таку річ штучний інтелект робить вправно) — це все способи ухвалювати рішення. Із рішень складається життєвий шлях людини, тож виникає враження, що будь-яке сприяння до рішень «допомагає нам жити». А проте, якщо йдеться про книгу для ворожіння, то кожен такий вибір відбувається не без рації; це розумна лотерея, де поєднання мудрості й випадку підкріплене людською вірою: слова дожидають своєї черги, свого часу, щоб актуалізуватися, дістати крила, стати афоризмами. І якщо штучний інтелект — це явище, скажімо, безпрецедентне, то «Кишеньковий оракул» — явище трансцендентне: Бальтасар Грасіян, що народився на початку XVII століття, провів свій славетний дискурс крізь віки та проник із ним у наш час, у час, сповнений питаннями буття, адже власне екзистенційні теми проростають у Грасіянових міркуваннях про непевність (глоса до афоризму 91) і про рішення (глоса до афоризму 72):

«А якщо зважене, без жодних внутрішніх сумнівів рішення закінчується невдалим ділом, то чого чекати від справи, яка почалася з вагань і не мала ґрунтового обміркування?» (91);

«Не так шкодить погано зроблене діло, як нерішучість. Не так псуються речі від руху, як від застою. Трапляються нерішучі люди, що потребують чужого сигналу в усьому; і це буває не від потьмарення, бо розум вони мають ясний, а радше від неспроможности до дій» (72).

Уже в цих вихоплених навмання рядках прозирає серцевина філософії Грасіяна й неподільне ядро людської сутності — віра. А проте це не дивно, адже в житті своєму Бальтасар Грасіян сформувався насамперед як єзуїт і внутрішній світ людини

та результати її діяльності він розглядав під оптикою філософії й теології.

Бальтасар Грасіян, народжений 1601 року в містечку Бельмонте (від 1985 року носить назву Бельмонте де Грасіян на честь письменника), що дотепер належить до Арагонської автономії. Батько Грасіяна був лікарем. Майбутній письменник розпочав свою освіту 1617 року в Толедо, де його навчав батьків брат, який служив капеланом. У травні 1619 року Бальтасар вступив послушником до Арагонського єзуїтського ордену, що діяв у Таррагоні. Від 1621 року вивчав філософію і мистецтво в колегіумі міста Каталаюд, а від 1623 року — теологію в Сарагосі. Від 1627 року викладав латинську граматику в рідному колегіумі, а 1630 року його скерували до колегіуму у Валенсії, відтак 1631 року — до Леріди, а 1633 року — до Гандії.

Як зазначає Хуан Луїс Альборг², про Валенсію та Леріду Бальтасар Грасіян зберіг сумні спомини, позаяк між місцевими та арагонськими отцями сформувалися недоброзичливі стосунки через цілочасне суперництво, а молодий Бальтасар це тяжко переживав. 1636 року Бальтасар Грасіян прийняв урочисту присягу та був призначений духівником і проповідником до міста Уески, де він служив щонайменше до 1639 року. Тут і розпочинається літературна діяльність Бальтасара Грасіяна, підтримувана середовищем інтелектуалів, яке виникло довкола дворянина і мецената Вінсенсіо Хуана де Ластаноси. Ластаноса, шанувальник ренесансної культури, зберігав і шляхетно плекав пам'ять історії, знахідки археології, надбання літератури та мистецтва у своєму домі. Господар палацу з колекцією скульптур, картин та багатьох інших поважних історичних експонатів, володар дев'ятох ботанічних садів і кількох зоологічних парків з екзотичними рослинами і тваринами, власник розкішної бібліотеки з давніми і сучасними іспанськими та іноземними виданнями, щиро заприятелював із Бальтасаром Грасіяном, а тому спричи-

² Alborg J. L. Historia de la literatura española. Vol. II: Época barroca. Madrid: Gredos, 1967. P. 826–870.

нився до публікації його творів і завжди по-товариськи сприяв Грасіянові в його творчому розвої.

Усе життя Бальтасара Грасіяна було поділене між службою єзуїтському ордену та літературною творчістю (майже завжди конспіративною, адже видавництво книг вимагало дозволу єзуїтської комісії, а Грасіянові твори не були релігійними, тож наче й не мали такої потреби), між обов'язками суспільно-моральними і морально-людськими. Книги свої Бальтасар Грасіян переважно підписував іменем свого брата, Лоренсо Грасіяна, аби уникнути обов'язкового ревізування, який проводили отці ордену. Хуан Луїс Альборг стверджує, що брати єзуїтського ордену не боронили Грасіянові публікуватися, а лише прагнули це зробити. Зрозуміло, чому Бальтасар Грасіян не давав їм такої нагоди: очевидно, що він ніскільки не сподівався одержати схвалення своїх книг від отців-єзуїтів. Альборг також зазначає, що «Грасіян мислив свою письменницьку особистість як таку, що не залежала від його підпорядкованості єзуїтському ордену»³. Підтримуваний заохоченнями Ластаноси та його приятелів, 1637 року Бальтасар Грасіян під зазначеним уже псевдонімом видав свою першу книгу — «Герой». Для отців-єзуїтів, однак, літературно-філософська діяльність Грасіяна не була таємницею, тож тим він не лише наражався на осуд, а й зазнавав санкцій: його могли перевести на службу в небажане для нього місце або змусити перейти на найпісніший харч — хліб і воду. А проте того разу біда оминула Грасіяна, і він навіть перевидав «Героя» ще раз у Мадриді 1639 року.

Наприкінці 1639 року, ставши духівником дона Франсіска Карафі, графа Носери, Грасіян переїхав до Сарагоси. 1640 року, перебуваючи із графом у Мадриді, Грасіян опублікував книгу «Політик дон Фернандо Католик», знову ж таки під псевдонімом, і присвятив її донові Франсіску Карафі. Також під псевдонімом Грасіян видав «Мистецтво винахідливості» 1642 року,

³ Alborg J. L. Historia de la literatura española. Vol. II : Época barroca. Madrid : Gredos, 1967. P. 829.